

Teorie a praxe tvorby školních vzdělávacích programů

Charakteristika školního vzdělávacího programu ve vztahu k RVP

- Vztahy mezi státní a školní, popř. učitelovou individuální zodpovědností za soulad vzdělávací činnosti s potřebami jednotlivce i moderní společnosti jsou ve vzdělávací politice ČR řešeny koncepcí dvouступňového a participativního kurikula; tato koncepce byla formulována Bílou knihou. Symbolizována je pojmy rámcový vzdělávací program a školní vzdělávací program.
- Na základních školách jsou od roku 2007 a na středních školách poskytujících odborné vzdělání budou od roku 2011 dosavadní osnovy nahrazeny rámcovými vzdělávacími programy, na jejichž základě si školy vytvoří své školní vzdělávací programy. Proto je třeba prohloubit připravenost pedagogů v problematice přípravy a realizace školních vzdělávacích programů a to také ve spolupráci se zaměstnavateli, aby odrážely potřeby trhu práce v regionu. Školy by potom měly na takto vzniklém základě připravovat žáky pro uplatnění ve společnosti a v souladu s požadavky zaměstnavatelů (regionu) i s potřebami žáků. Výuka by měla být atraktivnější, navozující aktivitu a spolupráci žáků, vyžadující hledání informací a jejich aplikaci. Školní vzdělávací program umožňuje vytvořit podmínky pro změny a zlepšení práce školy, pro její profilaci, rozvoj tvořivosti učitelů i žáků a vytváření společné pracovní atmosféry.

- Cíle ŠVP musí vycházet z cílů stanovených pro RVP (www.nuov.cz).
- Globální cíle je nutné stanovit jednotně pro celou školu a musí být závazné pro všechny vyučující.
- Výsledky vzdělávání v operacionalizované podobě vyjadřují konkrétní vzdělávací požadavky na změnu osobnosti žáka ve všech rovinách. Pro vyjádření cílů je dnes preferován pojem kompetence.

- **Kompetence** : označují ohraničené struktury schopností a znalostí (deklarativních, procedurálních a strategických) a s nimi souvisejících postojů a hodnotových orientací, které jsou předpokladem pro výkon, a proto i způsobilost žáka ve vymezené oblasti činnosti. Kompetence jsou implicitně zahrnuty v cílech (jsou specificky integrovanými cíli). Proto budou-li naplněny uvedené cíle, získá žák i uvedené kompetence (klíčové, profesní a občanské). Jejich vyčleněním je podtržen důraz, který je kladen na jejich plnění.

- Profil absolventa vyjadřuje cílovou kategorii výchovy a vzdělávání absolventa určité školy. V profilu absolventa jsou vyjadřovány cíle a výstupy vzdělávání jakožto popis žádoucích změn osobnosti absolventa. V této souvislosti se hovoří o institucionálních cílech, finálních cílech, cílech studia atp. Je základem strategie cílevědomého formování žáka vzhledem k jeho budoucí profesi (tu charakterizuje profesigram), podkladem pro vytváření pedagogických dokumentů, hlavním prostředkem vnášení objektivních požadavků na výchovu a vzdělávání žáka a prvním výsledkem transformace a začleňování těchto požadavků do cílových a obsahových struktur výchovy a vzdělávání.

- V textu profilu absolventa lze podle F. Mošny (1990) rozlišovat část obecnou a zvláštní:
- **Obecná část** obsahuje požadavky vzdělanostní, činnostní, vztahové a postojové, může být do značné míry společná i pro více příbuzných oborů (např. i oborů, pro něž příprava probíhá v jedné vzdělávací instituci). Především požadavky vzdělanostní je možno z časového hlediska rozdělovat na:
 - normativní (nazývané též adaptační), které musí absolvent zvládnout, měly by být formulovány oznamovacím způsobem (způsob formulace cílů je uveden v jiné části oborové didaktiky), např. zná, je schopen, umí atp.,
 - programové a prognostické (nazývané též anticipační), které tvoří základ pro další vzdělávání a přípravu k plnění profesních i občanských úloh absolventa, popř. na plnění úloh ve více vzdáleném čase, pro jeho další kvalifikaci, adaptabilitu, jsou vyjadřovány podmiňovacím způsobem, např. by měl znát, měl by být schopen atp.

- **Učební plán**

- Učební plán je dokument, který stanoví soubor vyučovacích předmětů, jejich rozdělení do ročníků a počet týdenních vyučovacích hodin pro předměty v jednotlivých ročnících. Jeho podoba vyplývá z požadavků odborných i pedagogických, cílů a podmínek výuky, ze zájmů žáků (volitelné předměty) a z jejich předchozí přípravy.

- Rozčlenění obsahu do vyučovacích předmětů by mělo být prováděno **na základě vyjádření smyslu a pojetí výuky vyučovacích předmětů** ve vzdělávání žáků a na základě zdůvodněného členění dané oblasti tvořící obsah vzdělávání na vyučovací předměty a do dalších forem vzdělávání.
- Učební plán je zpravidla sestavován v sepětí s tvorbou profilu absolventa a charakteristiky studijního či učebního oboru, upřesňován může být i v dalších fázích projektování výuky.

- **Učební osnovy**

- Učební osnovy vyjadřují zamýšlené cíle, obsah i pojetí výuky, mohou být rámcové nebo podrobné. Těžištěm jsou anotace (uvedení tematických celků a témat) učiva pro daný vyučovací předmět, popř. ročník (mohou být i pro daný ročník uvedeny chronologicky).
- Je žádoucí uvádět i smysl a pojetí výuky předmětů, vyšší výukové cíle, orientační časové normy a další údaje, které by neměly být pro školu povinné, ale vyjadřovat představu tvůrců o optimální koncepci výuky.
- Lze se setkat v podstatě se dvěma přístupy k vymezení učiva, které je prezentováno osnovami. Jeden je tzv. osnování, kde za východisko jsou považovány výsledky věd, popř. s poznatky určité oblasti. Tzv. kurikulární přístup, dnes více preferovaný, nachází východisko vymezení učiva více v analýze jeho potřebnosti i předpokladů k rozvoji osobnosti v rámci zacílení vzdělávání.

- Osnovy vymezují základ obsahu výuky. Jejich tvorba představuje permanentní problém z řady důvodů, především je to:
- rozpor mezi zvětšujícím se objemem poznatků a možnostmi modernizace obsahu výuky, jejíž objem je v podstatě neměnný,
- roztržitost učiva do příliš mnoha vyučovacích předmětů, zejména mladším žákům dělá problémy spojování poznatků, které si osvojili v různých vyučovacích předmětech,
- nutnost širokého začleňování vlastní aktivní činnosti žáků, což zdánlivě výuku zdržuje,
- nutnost přípravy žáků na další vzdělávání, vyhledávání údajů a poznatků a osvojování si jich,
- snížení jednostrannosti výuky v rovinách teorie - praxe, všeobecné - odborné atp.

- V učebních osnovách lze uspořádat učivo různými způsoby:
 - **uspořádání postupné** - každé učivo je probíráno jen jednou,
- **uspořádání cyklické** - učební látka se rozvrhuje na několik cyklů, v každém následujícím cyklu je tato učební látka prezentována učivem vždy na vyšší úrovni, znalosti jsou rozšířeny a prohloubeny,
- **souběžné** - v jednom vyučovacím předmětu je více učebních látek probíráno současně (lze tak v některých případech chápat i vztah mezi teoretickou výukou a odborným výcvikem atp.),
- **strukturálně-integrační** - nastává integrace učiva do nových celků vymezených společným podstatným znakem (např. principem technologické činnosti), z tohoto podstatného znaku se odvíjí i struktura daného celku.
- V odborných technických předmětech dominuje postupné uspořádání.

- Základním cílem průřezových témat je vytváření postojů a hodnotové orientace žáků. Proto je důležité, aby jak jejich začlenění do výuky, tak celkové prostředí školy působilo podnětně a příkladně z výchovných hledisek, zdůrazněných v rámci průřezových témat.

RVP ZV obsahuje 6 průřezových témat

- Pedagogická dokumentace školy musí obsahovat rozpracování všech průřezových témat jak jejich začleněním do učebních osnov a určením konkrétních vzdělávacích cílů do cílů předmětů, tak návrhy dalších aktivit, které budou v rámci školy realizovány, včetně návrhů žakovských projektů.

- Např. Průřezové téma Občan v demokratické společnosti má být cestou, jak u žáků získat komunikativní, personální a sociální kompetence, kompetence k řešení problémů a k práci s informacemi.
- Mediální výchova, která má umožnit žákům orientovat se v masových médiích a získat mediální gramotnost – tj. schopnost kriticky přistupovat k masovým médiím a využívat je pro své potřeby.

- Základní cílovou strukturu RVP ZV tvoří cíle a kompetence:
- **Cíle ZV** vyjadřují, o co mají vyučující usilovat. Jejich naplnění bude různé podle stupně vzdělání, schopností a dalších předpokladů žáků. Jako východisko pro koncipování struktury cílů byl použit koncept čtyř cílů vzdělávání UNESCO pro 21. století. Cíle SOV jsou tak prezentovány ve struktuře: a- učit se poznávat, b- učit se pracovat a jednat, c- učit se být, d- učit se žít společně. Jednotlivé cíle jsou uvozeny následovně: *vzdělávání směřuje k ...*

- **Kompetencí je v RVP pro ZV celkem 6**
- O. Hausenblas (2006) prezentuje příklady činností s klíčovými kompetencemi, postupné **rozbalování celých kompetencí**: „je velmi důležité si kompetenci rozložit na řadu jednotlivých dovedností, znalostí nebo postojů, z nichž se skládá“.

- Pojem **kompetence** vyjadřuje žádoucí spojení poznání žáka se způsobilostí uplatnit je, oboje spojuje s aspekty hodnot, vztahů a postojů a to vše s přesahem do mimoškolního prostředí. Pohlédneme-li do „slovníků“ zařazených do textu RVP pro ZV, zjistíme, že v textově společné části pojem kompetence charakterizují jako „ohraňené struktury schopností a znalostí a s nimi související postoje a hodnotové orientace, které jsou předpokladem pro výkon žáka – absolventa ve vymezené činnosti (vyjadřují jeho způsobilost nebo schopnost něco dělat, jednat určitým způsobem).“ Kompetence neexistují izolovaně, ale navzájem se prolínají a doplňují

- Často se v textech všech našich RVP vyskytují pojmy **klíčové kompetence**. RVP pro základní vzdělávání prezentují charakteristiku pojmu klíčové kompetence jako „souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných a sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.“ L. Hučínová (v souvislosti se ZV) chápe klíčové kompetence jako komplexy znalostí, dovedností, postojů a hodnot, které žáci „budou moci využít nejen ve škole, ale především v běžném osobním životě, při studiu a později i ve své profesní kariéře ... bez ohledu na to, co ... žákovi ... ve škole jde, o co se zajímá a co chce v budoucnu dělat“. Tato charakteristika je zdařilá.

- - ZV „má žákům pomoci utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání.“ Za klíčové jsou považovány: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, kompetence pracovní.

- **Občanské kompetence** vyjadřují kvality občana demokratické společnosti; jedná se především o soubor hodnot a postojů, které jsou vlastní demokracii, a proto jimi má škola žáka vybavit (i když nemůže zaručit jejich naplnění v osobním životě žáků). Odborné kompetence tvoří soubor odborných vědomostí a dovedností, postojů a hodnot požadovaných u absolventa vzdělávacího programu, potřebných pro jeho kvalifikaci.

- Zatímco v charakteristice pojmu kompetence je zastoupen pojmem znalost, v charakteristice pojmu klíčová kompetence je zastoupen pojem vědomost . Tyto pojmy v současnosti již nelze bez výhrad chápat jako synonyma, ale pro tento případ „k tomu přikročíme“. Také použití termínu schopnost ve výše uvedených souvislostech není výstižné. Pojem schopnost je charakterizován jako individuální potenciál člověka pro provádění určité činnosti v budoucnu, která se může, avšak nemusí rozvinout, popř. jako vlastnost, která umožňuje člověku naučit se určitým činností a dobře je vykonávat. Termín kompetence je ovšem převážně chápán jako dosažená způsobilost k určité činnosti (nebo ve smyslu cíle má být dosažena).

- Z hlediska úsilí o zajištění optimální činnosti žáků a komplexnosti výuky lze tedy doporučit vytváření a členění cílů výuky:
- na cíle zachycující rovinu vědomostí či znalostí,
- na cíle zachycující rovinu dovedností, návyků a způsobilostí v uskutečňování známých způsobů činnosti duševních i motorických,
- na cíle rozvoje tvůrčích dovedností,
- na cíle rozvoje vztahů a postojů.

- *Stanovení pedagogických cílů :*
- **1. Podle míry obecnosti**
- se rozdělují na cíle **obecné** a cíle **zvláštní**.
Obecné cíle vycházejí z celkového pojetí a koncepce školství ve společnosti. Z toho pak jsou odvozeny obecné cíle pro jednotlivé typy škol, stanovené příslušnými zákonnými normami.

- Tento obecný cíl výchovy ve výchově můžeme konkretizovat do několika relativně samostatných cílů:
- **rozvoj mravních hodnot**
- **rozvoj tvořivého logického myšlení**
- **rozvoj poznávacích schopností a dovedností**
- **rozvoj manuálních dovedností**
- **přípravy pro přechod od vzdělání k sebevzdělání (dát základ k celoživotnímu vzdělávání).**

- **2. Podle stupně vzdělání,**
- kterého se má dosáhnout buď za určitou dobu, za první ročník, druhý ročník, třetí ročník, nebo po ukončení celé přípravy. Zde pak hovoříme o etapových cílech, nebo konečných cílech. Stanovení **etapových cílů** je velice důležité pro rovnoměrné rozdělení učiva do celé učební doby a pro kontrolu jejich postupného plnění. Je předpokladem efektního a rovnoměrného využití celé učební doby. Jejich správné a promyšlené stanovení je důležitým předpokladem pro to, aby absolvent za celou učební dobu zvládl základní práce svého oboru v požadované kvalitě a odpovídajících výkonech.

- **3. Cíle podle obsahového zaměření**
- a) **Cíle vzdělávací** vyjadřují, jaké poznatky a činnosti si mají učni osvojit. V odborném výcviku vzdělávací cíle vymezují požadavky na manuální dovednosti, na podíl odborného výcviku v poskytování odborných vědomostí a při tvorbě rozumových dovedností. Výsledkem tohoto cíle je osvojené učivo, tj. vědomosti, dovednosti a návyky. Tyto cíle stanovuje na každou vyučovací jednotku (učební den) nebo i delší časové období (téma, tematický celek) mistr odborné výchovy, přičemž vychází z učebních osnov rozpracovaných do tematických plánů.

- **b) Cíle formativní (výchovné)** vyjadřují představy o rozvoji osobnosti. Jsou významnou složkou každé výuky, tedy i výuky odborného výcviku. Formativní cíle jsou cíle dlouhodobé povahy a většina výchovných cílů přesahuje rámec jednoho předmětu. Na rozdíl od vzdělávacích cílů, které mají být formulovány druhem učňovy činnosti, formativní cíle je vhodnější vyjádřit formou výchovného působení učitele.

- Z těchto nejobecnějších formativních cílů jde především o:
- - **formování vztahu ke světu, ke společnosti a přírodě (životnímu prostředí)**
- - **formování charakterových vlastností**
- - **formování vztahu ke kultuře, umění a kráse**
- - **formování vztahu ke zvolenému povolání, práci a jejím výsledkům.**

- V rámci přípravné fáze před tvorbou školního vzdělávacího programu je třeba provést tyto činnosti: *sebereflexe školy, další vzdělávání pedagogických pracovníků školy a organizační zajištění tvorby ŠVP*.
V rámci *sebereflexe školy* je třeba provést identifikaci slabých a silných stránek školy a nastítnit koncepční záměry rozvoje školy. *Další vzdělávání pedagogických pracovníků* je třeba zaměřit na následující: studium rámcových vzdělávacích programů, diskusi nad příklady vzniklých školních vzdělávacích programů, seznámení s dostupnými metodickými materiály, seznámení s vybranými ŠVP základních škol v regionu, rozvoj příslušných dovedností a pedagogického projektování a trénink moderních metod výuky a hodnocení výsledků vzdělávání. *Organizační zajištění tvorby ŠVP* zahrnuje sestavení pracovního týmu pro tvorbu ŠVP, určení vedoucích pracovníků (koordinátorů) práce, určení pracovníků, kteří navrhnu a zajistí další vzdělávání ped. pracovníků, určení pracovníků pro zajišťování externí spolupráce (např. se zaměstnavateli a dalšími sociálními partnery), určení pedagogických pracovníků, kteří vytvoří písemné výstupy z diskusí pracovních týmů a zpracují příslušné části školních vzdělávacích programů. Dále potom zajištění technické podpory tvorby ŠVP (technické a jednotné formální zpracování, jazykové korektury aj.), způsob schválení připraveného ŠVP (např. interní diskuse nebo oponentní řízení) a jeho zpřístupnění veřejnosti v souladu se školským zákonem.